

Bilişsel Gelişiminde Geriliği Olan Çocukların Annelerinde Bağlanma Biçimi ve Zihin Kuramı Becerileri

Investigation of Attachment Style and Theory of Mind Skills in Mothers of Children with Cognitive Delay

© Gülçin Ünverdi¹, © Şahika Gülen Şişmanlar², © Duygu Karagöz³

¹Çanakale Devlet Hastanesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği, Çanakale, Türkiye

²Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği, Kocaeli, Türkiye

³Muğla Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği, Muğla, Türkiye

Amaç: Bu çalışmanın amacı 3-6 yaş aralığında bilişsel gelişiminde geriliği olan çocukların annelerinin kendi ebeveynlerine bağlanma stili ve zihin kuramı becerilerinin incelenmesi ve sağlıklı yaşatlarının anneleri ile karşılaştırılmasıdır.

Gereç ve Yöntem: Çalışma örneklemini Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Polikliniği'ne başvurarak Denver II Gelişimsel Tarama testi uygulanan ve bilişsel gelişim geriliği saptanan 3-6 yaş grubundaki 32 çocuk ve annelerinden, kontrol grubu ise gelişimi normal olan 3-6 yaş grubundaki 34 çocuk ve annelerinden oluşmaktadır. Araştırmada katılımcı annelere sosyodemografik veri formu, "anne baba bağlanma ölçeği", "dokuz Eylül zihin teorisi ölçeği" ve "gözlerden zihin okuma testi" uygulanmıştır.

Bulgular: Bilişsel gelişim geriliği bulunan ve bulunmayan grupta annelerin bağlanma biçimi ve zihin teorisi becerileri açısından anlamlı fark bulunmamıştır. Her iki grubun bağlanma ve zihin teorisi becerileri alt boyutları arasındaki ilişkileri incelendiğinde çalışma grubunda annelerin baba ilgi kontrol ile gözlerden zihin okuma, baba aşırı koruma ile ironi kavrama; kontrol grubunda anne aşırı koruma ile metafor kavrama ve ironi kavrama, baba aşırı koruma ile ironi kavrama arasında korelasyon saptanmıştır. Eğitim düzeyi yüksek annelerin zihin teorisi becerilerinin daha iyi olduğu bulunmuştur.

Sonuç: Annelerin zihin kuramı becerilerinin ve kendi ebeveynlerine bağlanma biçiminin bilişsel gelişimde gecikmeye etkisine dair bir bulgu elde edilememekle birlikte çalışmamızda bağlanma biçimlerinin zihin kuramı becerilerine etkisine ilişkin ipuçları vermesi önemli görülmüştür. Gelecekte, anne babaların kendi ebeveynleri ile olan bağlanmaları ve zihin kuramı becerileri ilişkisini araştıran, her iki ebeveynin dahil edildiği kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel gelişim, bağlanma, zihin kuramı

Objectives: The aim of this study is to investigate the attachment style and theory of mind skills of mothers of children aged 3-6 years with cognitive developmental delay and to compare the findings with the mothers of healthy peers.

Materials and Methods: The study sample consisted of 32 children with 3-6 years of age and their mothers who were diagnosed with cognitive developmental delay using Denver Developmental Screening test II after admission to Kocaeli University Medical Faculty, Child and Adolescent Psychiatry Department, and a control group of 34 children with 3-6 years of age with normal development and their mothers. In the study, a sociodemographic data form, "parental bonding instrument", "dokuz Eylül theory of mind scale" and "reading the mind in the eyes test" were filled by the participant mothers.

Results: There was no significant difference between groups in terms of the attachment style and theory of mind skills of the mothers. When the relationship between the attachment and theory of mind skills sub-dimensions of both groups were examined, a correlation was detected between the paternal care/control and "reading the mind in the eyes" test, paternal overprotection and irony comprehension in the study group; maternal overprotection and metaphor understanding and irony comprehension, paternal overprotection and irony comprehension in the control group. It was detected that the mothers with high educational level had better theory of mind skills.

Conclusion: It was not found that the theory of mind skills and attachment styles of their mothers effect cognitive developmental delay in children. But it's important that our study gives some clues about the effect of attachment styles on the theory of mind skills. In the future, in order to predict the existing attachment style and theory of mind skills between the parents and their respective parents, both parents should be included in the study.

Keywords: Cognitive development, attachment, theory of mind

*Bu çalışma Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı'nda yapılan YÖK Tez No: 625924 numaralı çalışmadan hazırlanmıştır.

Yazışma Adresi/Address for Correspondence: Gülçin Ünverdi, Çanakale Devlet Hastanesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği, Çanakale, Türkiye

Tel.: +90 544 116 17 17 **E-posta:** unverdiguicun@gmail.com **ORCID:** orcid.org/0000-0002-5185-7560

Geliş Tarihi/Received: 11.03.2022 **Kabul Tarihi/Accepted:** 20.04.2022

©Telif Hakkı 2023 Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği / Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, Galenos Yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Alıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Giriş

Geçmişten günümüze yapılan araştırmalar gelişimin hem çevre hem de kalıtsal faktörlerin etkileşimi içinde gerçekleştiğini göstermektedir. Çevresel olarak yeterli uyaranlar ve zengin öğrenme ortamı sağlanamazsa, çocuğun yeterli olarak gelişmesini beklemek mümkün olmamaktadır.¹ Çocuğun bilişsel gelişimi, yaşanılan ortamın kalitesi, erken dönemde uygun ebeveyn etkileşimi gibi çevresel faktörlerden etkilenmekte, çocuğun ilerideki yaşantısındaki günlük yaşam becerilerine temel oluşturmaktadır.² Çocuğun gelişimine katkı sağlaması beklenen en önemli çevresel unsur ailedir ve hayatta ilk kurduğu ilişki çoğunlukla bakımını yerine getiren annesi ile kurduğu bağıdır. Bu bağ sayesinde bebeğin ihtiyaçları karşılanır ve bebek hayatta kalır.³ Anne ile çocuğu arasında oluşan bu duygusal bağa Bowlby⁴, “bağlanma” adını vermiştir. Anne ile çocuk arasında oluşan bağlanma, önceleri bebeğin temel ihtiyaçlarını gidermeye yönelik iken çocuk büyüdükçe onun duygusal gelişimini de etkiler ve sağlıklı bir birey olarak toplumda yer almasını sağlar.³ Güvenli bağlanmanın çocukların, duygusal esneklikleri, toplumsal işlevsellikleri ve bilişsel becerilerini de geliştirdiği gösterilmiştir.⁵

Bağlanmanın gelişiminde ebeveynlere ait özellikler de önemli görünmektedir. Annelerin kendi bebeklik dönemlerindeki anılarının bugün sergiledikleri annelik tutumlarını olumlu veya olumsuz yönde etkilediği, bağlanma özelliğinin kuşaklar arası kalıcı olduğuna dair çalışmalar mevcuttur.⁶ Anne ve bebeklerinin bağlanma stillerinin benzer olduğu, güvenli bağlanması olan annelerin bebekleri ile ilişkisinde de güvenli bağlanmanın yer aldığı gösterilmiştir.⁷ Anne-babaların çocukları ile iletişimde çocuğun duygusunu anlayarak ona uygun yanıt verme duyarlılığında olması da bağlanmada önem taşımaktadır. Ebeveyn duyarlılığında belirleyici olan zihinselleştirme kavramı, kişinin kendisinde ve başkalarında olan duygular hakkında düşünebilme, düşünceler hakkında duyumsayabilme kapasitesi olarak tanımlanır. Fonagy ve Target⁷ anne-babanın, çocuklarının zihnindeki deneyimi yakalayabilme ve fark edebilme yeteneğinin, güvenli bağlanmanın kuşaklar arası geçişi ile ilişkili olduğunu öne sürmüşlerdir.^{8,9} Annenin zihinselleştirme becerisinin çocuğun da zihinselleştirme becerisi üzerinde etkili olduğu bilinmektedir.⁹ Kötü muameleye maruz kalmış annelerin, çocuklarına onların içsel yaşantılarına uygun yansımalar yapamadığı ve travmanın kuşaklar arası aktarımı yoluyla çocuklarında güvensiz bağlanmaya neden olabileceği belirlenmiştir.¹⁰

Annelerin zihin kuramı becerileri ve duygu dışavurumu (emotional expressiveness) çocuğun sözel ve sözel olmayan iletişimi üzerinde, yaşlıları arasındaki sosyal yeterlilikte etkili olmaktadır.^{11,12} Sonuç olarak günümüzde çocuğun bilişsel durumunun erken çocukluk döneminde bakım verenden alınan girdilerle ilişki olduğu kabul edilmesine rağmen çocuğun sosyal duygusal ve bilişsel gelişiminin annelerin hangi özellikleri ile ilişkili olduğu netlik kazanmamıştır.¹³

Bu çalışmanın amacı 3-6 yaş aralığında bilişsel gelişiminde geriliği olan çocukların annelerinin kendi ebeveynlerine bağlanma stili ve zihin kuramı becerilerinin incelenmesi ve sağlıklı yaşlılarının anneleri ile karşılaştırılmasıdır. Bildiğimiz kadarıyla çalışmamız bu alanda ülkemizde yapılmış olan ilk çalışmadır ve erken çocukluk döneminde bilişsel gelişimin bağlanma yönüyle değerlendirilmesi açısından katkı sağlayabileceği düşünülmüştür. Ayrıca annelerin bağlanma biçimi ve zihin kuramı becerilerinin değerlendirilerek anneler ile çalışılmasının çocukların bilişsel gelişimine olumlu katkısı olabileceği düşünülmüştür. Annelerin kendi ebeveynleri ile bağlanma biçimi ve zihin kuramı becerilerinin çocukların bilişsel gelişimini etkilediği hipotezi üzerinden çalışma oluşturulmuştur.

Gereç ve Yöntem

Çalışmanın Katılımcıları

Çalışmaya Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Polikliniği'ne Ocak 2018-Ocak 2019 tarihleri arasında başvuran yaşları 3-6 yaş arasında olan çocuklar ve anneleri alınmıştır. Katılım gönüllülük esasına göre belirlenmiştir. Denver II Gelişimsel Tarama testi (DGTT II) ve yapılan klinik değerlendirme sonucunda bilişsel gelişiminde gerilik bulunan çocuklar ve anneleri (32 çocuk, 32 anne) çalışma grubunu, bilişsel gelişiminde gerilik bulunmayan çocuklar ve anneleri (34 çocuk, 34 anne) ise kontrol grubunu oluşturmaktadır. Çalışma ve kontrol grubunda yer alan anneler için ölçek ve testlerin uygulanmasına engel ağır bir fiziksel veya ruhsal hastalığının olması, kafa travması öyküsü bulunması, ağır mental retardasyon, serebral palsi, epilepsi gibi nörolojik bir hastalığının olması dışlama ölçütlerini oluşturmuştur. Çalışma ve kontrol grubu otizm spektrum bozukluğu, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu, gelişimsel dil ve konuşma bozuklukları gibi diğer nörogelişimsel bozuklukları bulunmayan, genetik/nörolojik hastalık tanısı olmayan ve bilişsel gelişimde gecikmeye neden olabilecek prenatal, natal, postnatal riskli bir öyküsü olmayan çocukları içermektedir. Çalışmayı kabul eden tüm annelerden yazılı aydınlatılmış onam alınmıştır. Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Etik Kurul'undan Etik Kurul'undan onay alınmıştır (no: 2018/383, tarih: 06.02.2019). Annelere sosyodemografik veri formu, anne baba bağlanma ölçeği, dokuz Eylül zihin teorisi ölçeği (DEZTÖ), gözlerden zihin okuma testi (GZOT) uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Sosyodemografik Bilgi Formu

Çocukların anne, baba ve anneanneleri ile ilgili yaş, eğitim durumu, anne-babanın birliktelik durumu, sosyoekonomik durum, kardeş sayısı, tıbbi ve psikiyatrik özgeçmişleri gibi bilgilerin sorgulanabilmesi amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan ve 42 sorudan oluşan form araştırmacı tarafından annelere sorularak doldurulmuştur.

Denver II Gelişimsel Tarama Testi

DGTT II çocuklarda bulunabilecek gelişimsel sorunları tespit edebilmek amacıyla 1967 yılındaki ilk yayınlanışından sonra birçok ülkede standardize edilerek dünyada 50 milyondan fazla çocuğun taranmasında kullanılmıştır.¹⁴

DGTT yaygın kullanımı sonrası elde edilen deneyimler sonucu 1990 yılında Frankenburg ve ark.¹⁵ tarafından yeniden düzenlenmiş ve DGTT II oluşturulmuştur. DGTT sağlıklı görünümü olan 0-6 yaş arasındaki çocuklara uygulanmak için hazırlanmıştır. Çocuğun belirti vermeyen gelişimsel sorunlarını taramada, kuşkulu durumları nesnel ölçüt ile doğrulamada ve gelişimsel açıdan risk altında olan çocukların izleminde kullanılmaktadır. Denver II gelişimsel alanları değerlendirirken "kişisel-sosyal, ince motor-uyumsal, dil ve kaba motor" olmak üzere 4 kategoride gruplandırmıştır. Test 137 sorudan oluşmakta ve eğitimini almış bir uygulayıcı tarafından uygulanmaktadır.¹⁴

Anne Babaya Bağlanma Ölçeği

Araştırmaya katılan annelerin, kendi anne babalarına bağlanma düzeylerini değerlendirmek için Anne Babaya Bağlanma Ölçeği (ABBÖ) kullanılmıştır.

ABBÖ Bowlby'nin⁴ bağlanma kuramını temel alarak geliştirilen ve ebeveyne bağlanmanın değerlendirilmesinde yaygın olarak kullanılan ölçeklerden biridir.¹⁶

Orijinal ölçekte bireyin ana-babayla kurduğu ilişkisini geriye dönük olarak değerlendiren 12 madde "ilgi" boyutunda (yüksek puan sıcak, anlayışlı ve kabul edici, düşük puan ise soğuk ve reddedici algılanan ana-babayı temsil etmektedir); 13 madde ise "kontrol-aşırı koruma" boyutunda (yüksek puan aşırı kontrolcü ve özerkliğe izin vermeyen ana-babayı temsil etmektedir) bulunmaktadır. Özgün ölçekte ilgi boyutunda puan artışı, kontrol koruma boyutunda puan azalması istendik bağlanma örüntüsünü ifade etmektedir. Kapçı ve Küçüker¹⁶ tarafından Türkçe'ye uyarlanan ölçekte özgün ölçekten farklı olarak tüm maddeler anlam açısından aynı yönde, yani her iki alt ölçekte (ilgi/kontrol ve aşırı koruma) puan artışı istendik bağlanmayı gösterecek şekilde düzenlenmiştir. Ölçek anne-baba için ayrı ayrı doldurulmaktadır ve dörtlü Likert tipi derecelendirme ile değerlendirilmektedir. ABBÖ'nün güvenilirlik ölçümleri iç tutarlılık, iki-yarı ve test-tekrar istatistikleri ile hesaplanmıştır. Cronbach alfa değeri anne için 0,87, baba için 0,89 olarak belirlenmiştir. Hem anne hem baba için koruma alt ölçeği iç tutarlılık katsayısı 0,70, ilgi/kontrol alt ölçeği için 0,90 ve 0,91 olarak saptanmıştır. İki-yarı güvenilirliği tüm ölçek, ilgi/kontrol ve koruma alt ölçekleri değerleri sırasıyla anne için 0,70, 0,85, 0,68 baba için 0,64, 0,83, 0,64 olarak bulunmuştur. Test-tekrar test güvenilirliği tüm ölçek, ilgi/kontrol ve koruma alt ölçekleri değerleri sırasıyla anne için 0,90, 0,91, 0,64 baba için 0,89, 0,90, 0,78 olarak saptanmıştır.¹⁶

Gözlerden Zihin Okuma Testi (GZOT)

Duygu tanıma ve zihin kuramı performansını ölçen test Baron-Cohen ve ark.¹⁷ tarafından geliştirilmiştir. Katılımcılardan resimdeki kişinin ne düşündüğü veya hissettiğini en iyi

tanımlayan sözcüğü seçmeleri istenir. Yüksek puan sosyal biliş ve zihin kuramı yeteneğinin iyi olduğu anlamına gelmektedir. Ölçeğin 34 sorudan oluşan Türkçe'ye uyarlanmış formu 117 sağlıklı gönüllüye uygulanmış, iki hafta sonra gönüllülerin 70'ine tekrar test uygulanmış, güvenilirlik katsayısı düşük olan 2 madde daha çıkarılarak 32 soruluk halinin kullanılması önerilmiştir. Otuz iki soruluk formda iç tutarlılık katsayısı 0,72 olarak bulunmuştur.¹⁸

Dokuz Eylül Zihin Teorisi Ölçeği (DEZTÖ)

Zihin teorisi yeteneklerini incelemek amacıyla Değirmencioğlu¹⁹ tarafından geliştirilmiştir. Gelişimsel olarak artan bir şekilde çeşitli görevlerle belli yetenekleri ölçmek üzere düzenlenmiş bir ölçektir. Ölçekteki hikaye ve resim içerikleri Türk toplumunun yaşantısına uyacak şekilde resmedilmeye çalışılmıştır. Literatürde kullanılmış olan birtakım görevlerden faydalanılarak geliştirilmiştir. Ölçek birinci derece yanlış inanç, ikinci derece yanlış inanç, metafor-ironi anlama, faux pas gibi zihin kuramı becerilerini ve empatik anlayış boyutunu içeren toplamda 7 öykü ve 5 resimden oluşmaktadır.¹⁹

İstatistiksel Analiz

İstatistiksel değerlendirme, IBM SPSS 20.0 (IBM Corp., Armonk, NY, USA) paket programı ile yapıldı. Normal dağılıma uygunluk Shapiro-Wilk testi ile değerlendirilmiştir. Normal dağılım gösteren nümerik değişkenler ortalama \pm standart sapma, normal dağılım göstermeyen nümerik değişkenler medyan (25. - 75. persentil), kategorik değişkenler frekans (%) olarak verildi. Gruplar arasındaki farklılık normal dağılıma sahip olan nümerik değişkenler için bağımsız gruplar t-testi, normal dağılıma sahip olmayan nümerik değişkenler Mann-Whitney U testi, Kruskal-Wallis tek yönlü varyans analizi ve Dunn's çoklu karşılaştırma testi, kategorik değişkenler ise Fisher exact, Yates ve Monte Carlo ki-kare testleri ile değerlendirildi. Değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson ve Spearman korelasyon analizi ile belirlendi. İki yönlü hipotezler için $p < 0,05$ istatistiksel önemlilik için yeterli kabul edildi.

Bulgular

Sosyodemografik özellikler

Çalışmaya 18'i kız (%27,2) 48'i erkek (%72,7) toplam 66 çocuk katılmıştır. Annenin eğitim durumu dışında çalışma ve kontrol grubu arasında sosyodemografik veriler açısından fark bulunmamıştır. Çalışma grubunda annelerin eğitim düzeyi anlamlı olarak yüksek bulunmuştur ($p=0,02$). Katılımcılara ait özellikler Tablo 1 ve Tablo 2'de özetlenmiştir.

Anne Babaya Bağlanma Ölçeği, Dokuz Eylül Zihin Teorisi Ölçeği ve Gözlerden Zihin Okuma Testi Puanlarının Değerlendirilmesi

DEZTÖ, GZOT ve ABBÖ ölçeklerinin tüm alt ve toplam puanları açısından gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Çalışma ve kontrol grubundaki annelerin ABBÖ, GZOT ve DEZTÖ ölçek puanlarının karşılaştırılması Tablo 3'de özetlenmiştir.

Annelerin Eğitim Durumuna Göre Dokuz Eylül Zihin Teorisi Ölçeği ve Gözlerden Zihin Okuma Testi Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Çalışma grubundaki üniversite ve üzeri eğitim düzeyine sahip olan annelerin zihin teorisi ölçeği alt boyutlarından birinci derece yanlış inanç, ironi anlama ve gözlerden zihin okuma puan ortalamaları lise ve altında eğitim düzeyine sahip annelerden

istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (p=0,033, p=0,018, p=0,009). İkinci derece yanlış inanç, metafor anlama, empatik anlayış, faux pas anlama açısından gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Kontrol grubunda bulunan üniversite ve üzeri eğitim düzeyine sahip annelerde gözlerden zihin okuma testi puan ortalamaları lise ve altı eğitim düzeyine sahip annelerden anlamlı olarak yüksek bulunmuştur

Tablo 1. Katılımcı çocuklara ait özellikler

Özellikler	Gruplar	Çalışma (n=32)		Kontrol (n=34)		p-değeri
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Cinsiyet	Kız	6	18,8	12	35,3	0,218*
	Erkek	26	81,2	22	64,7	
Yaş (ay) Ortalama ± SS	-	50,91±9,4	-	51,74±9,8	-	0,728**
Kardeş varlığı	Var	18	56,2	21	61,8	0,838*
	Yok	14	43,8	13	38,2	
Kaçınıcı çocuk	İlk çocuk	18	56,2	20	58,8	0,833**
	Diğer	14	43,8	14	41,2	

*Ki-kare, **t-test, SS: Standart sapma

Tablo 2. Katılımcılara ait aile özellikleri

Özellikler	Gruplar	Çalışma (n=32)		Kontrol (n=34)		p-değeri
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Anne yaş Ortalama ± SS/ortanca 25-75		33,9±6,2	35 (29-36)	34,6±5	33 (30-37)	0,752***
Annenin eğitim durumu	Okuryazar	1	3,1	0	0	0,002*
	İlkokul mezunu	6	18,8	2	6,1	
	Ortaokul mezunu	9	28,1	7	6,1	
	Lise mezunu	8	25,0	7	21,2	
	Üniversite mezunu	8	25,0	22	66,7	
Annenin çalışma durumu	Çalışmıyor	22	71,0	15	44,1	0,053*
Anne doğum sonrası işe başlama süresi	0-4 ay	2	22,2	2	10,5	0,457*
	4 ay- 1 yıl	3	33,3	12	63,2	
	1 yıl üstü	4	44,4	5	26,3	
Annede ruhsal hastalık	Var	5	15,6	8	23,5	0,619*
Anneanne yaş Ortalama ± SS/ortanca 25-75		58,84±9,3	60 (53-65)	58,77±6,6	58 (53-64)	0,975**
Anneanne eğitim durumu	Okuryazar değil	6	19,4	5	15,6	0,476*
	Okuryazar	1	3,2	0	0,0	
	İlkokul mezunu	20	64,5	16	50,0	
	Ortaokul mezunu	1	3,2	3	9,4	
	Lise mezunu	2	6,5	6	18,8	
	Üniversite mezunu	1	3,2	2	6,2	
Anneannede ruhsal hastalık	Var	6	19,4	8	24,2	0,865*
Baba yaş Ortalama ± SS/ortanca 25-75		38,1±5,8	36 (34-42)	36,7±5,6	35 (32-40)	0,260***
Babanın eğitim durumu	Okuryazar	0	0	0	0	0,067*
	İlkokul mezunu	7	21,9	2	5,9	
	Ortaokul mezunu	4	12,5	1	2,9	
	Lise mezunu	12	37,5	14	41,2	
	Üniversite mezunu	9	28,1	17	50,0	
Babada ruhsal hastalık	Var	4	12,5	3	8,8	0,705*

*Ki-kare testi, **t-testi, ***Mann-Whitney U Testi, SS: Standart sapma

($p=0,025$). Tablo 4'te annelerin eğitim durumuna göre DEZTÖ ve gözlerden zihin okuma testi puan ortalamalarının karşılaştırılması özetlenmiştir.

Çalışma ve Kontrol Grubunda Gözlerden Zihin Okuma Testi, Zihin Teorisi Ölçeği Alt Boyutlarının Anne Baba Bağlanma Ölçeği Alt Boyutlarıyla İlişkisi

Çalışma grubundaki annelerin baba bağlanma, baba ilgi/kontrol puanları arasında pozitif korelasyon ($r=0,975$, $p=0,00$) baba bağlanma ile gözlerden zihin okuma testi puanları arasında pozitif korelasyon ($r=0,486$, $p=0,00$), baba aşırı koruma ile ironi kavrama puanları arasında pozitif korelasyon ($r=0,364$, $p=0,04$) bulunmuştur. Anne ilgi/kontrol ile faux pas kavrama arasında ise negatif korelasyon ($r=-0,434$, $p=0,01$) saptanmıştır.

Kontrol grubundaki annelerin anne bağlanma ile metafor kavrama arasında pozitif korelasyon ($r=0,356$, $p=0,03$), anne bağlanma ile ironi kavrama arasında pozitif korelasyon ($r=0,389$, $p=0,02$) bulunmuştur. Anne aşırı koruma ile metafor kavrama arasında pozitif korelasyon ($r=0,434$, $p=0,01$), anne aşırı koruma ile ironi kavrama arasında pozitif korelasyon ($r=0,580$, $p=0,00$), baba aşırı ile ironi kavrama boyutları arasında pozitif korelasyon ($r=0,484$, $p=0,004$) saptanmıştır. Aşırı koruma boyutunda puan artışı aşırı koruyucu davranışların azaldığına işaret etmekte ve olumlu bağlanmayı yansıtmaktadır. Tablo 5 ve Tablo 6'da çalışma ve kontrol grubunda GZOT, ABBÖ ve DEZTÖ ölçeklerinin alt boyutları arasındaki korelasyon özetlenmiştir.

Tablo 3. Çalışma ve kontrol grubundaki annelerin dokuz Eylül zihin teorisi ölçeği, gözlerden zihin okuma testi ve ABBÖ puan ortalamalarının karşılaştırılması

	Çalışma	Kontrol	p-değeri
	Ortalama ± SS/ortanca 25-75	Ortalama ± SS/ortanca 25-75	
1DYİ	3 (2-4)	3,5 (3-4)	0,269
2DYİ	2 (2-3)	2,5 (2-3)	0,326
Metafor kavrama	2 (1-2)	2 (1-2)	0,671
Empati kavrama	5 (5-5)	5 (4-5)	0,258
İroni kavrama	2 (1-3)	2 (1-3)	0,311
Faux pas kavrama	0 (0-0)	0 (0-1)	0,210
Toplam DEZTÖ	15 (11-16)	14,5 (12,75-15,25)	0,696
GZOT	20,5 (19-26)	24 (20,7-25)	0,241
Anne	İlgi/kontrol	33,2±10,2	0,145*
	Aşırı koruma	14 (10-17)	0,566**
	Anne bağlanma	46,47±11,16	0,268*
Baba	İlgi/kontrol	29,7±14,6	0,137*
	Aşırı koruma	14,6±3,7	0,800*
	Baba bağlanma	44,34±15,15	0,379*

*t-testi, **Mann-Whitney U testi, DEZTÖ: Dokuz Eylül zihin teorisi ölçeği, GZOT: Gözlerden zihin okuma testi, 1DYİ: Birinci derece yanlış inanç, 2DYİ: İkinci derece yanlış inanç

Tablo 4. Çalışma ve kontrol grubunda annelerin eğitim durumuna göre dokuz Eylül zihin teorisi ölçeği ve gözlerden zihin okuma testi puan ortalamalarının karşılaştırılması

	Çalışma		p-değeri*	Kontrol		p-değeri*
	Lise ve altı	Üniversite ve üzeri		Lise ve altı	Üniversite ve üzeri	
	Ortanca (25-75)	Ortanca (25-75)		Ortanca (25-75)	Ortanca (25-75)	
GZOT	19 (18-24)	26 (20-27)	0,009	21 (20-23)	24 (22-26)	0,025
1DYİ	2 (2-3)	4 (3-4)	0,033	3 (3-4)	4 (3-4)	0,817
2DYİ	2 (2-3)	2,5 (2-3)	0,593	2,5 (2-3)	2,5 (2-3)	0,901
Metafor anlama	1,5 (1-2,7)	2 (1-2)	0,881	1,5 (1-2)	2 (1-2)	0,901
İroni anlama	1,5 (1-2,7)	3 (2-3)	0,018	2 (1-2)	3 (1,7-3)	0,063
Empatik anlayış	5 (4-5)	5 (4-5)	0,273	5 (4,2-5)	5 (4-5)	0,763
Faux pas	0 (0-0)	0 (0-0)	0,749	0 (0-0,7)	0 (0-1)	0,606

*Mann-Whitney U testi, GZOT: Gözlerden zihin okuma testi, 1DYİ: Birinci derece yanlış inanç, 2DYİ: İkinci derece yanlış inanç

Tablo 5. Çalışma grubunda gözlerden zihin okuma testi, zihin teorisi ölçeği alt boyutlarının anne baba bağlanma ölçeği alt boyutlarıyla korelasyonu

	GZOT	1DYİ	2DYİ	Metafor	İroni	Empati	Faux pas	AİK	AAK	BİK	BAK	AB	BB
GZOT	1												
1DYİ	0,219 (0,229)	1											
2DYİ	0,147 (0,422)	0,546 (0,001)	1										
Metafor	0,107 (0,558)	0,057 (0,757)	0,202 (0,268)	1									
İroni	0,302 (0,093)	0,417 (0,018)	0,346 (0,052)	0,389 (0,028)	1								
Empati	-0,194 (0,288)	0,231 (0,203)	-0,058 (0,753)	0,152 (0,405)	-0,079 (0,667)	1							
Faux pas	0,195 (0,286)	0,072 (0,697)	0,195 (0,284)	0,234 (0,197)	-0,065 (0,723)	0,218 (0,232)	1						
AİK	-0,030 (0,870)	0,142 (0,437)	-0,163 (0,374)	-0,207 (0,256)	0,043 (0,815)	0,083 (0,653)	-0,434 (0,013)	1					
AAK	0,273 (0,131)	0,090 (0,624)	0,114 (0,534)	0,145 (0,428)	0,234 (0,198)	-0,011 (0,952)	0,261 (0,149)	-0,032 (0,861)	1				
BİK	0,413 (0,019)	0,260 (0,151)	0,130 (0,479)	-0,207 (0,256)	0,284 (0,115)	-0,093 (0,611)	-0,065 (0,723)	0,322 (0,072)	0,273 (0,130)	1			
BAK	0,166 (0,365)	0,005 (0,980)	-0,056 (0,761)	0,159 (0,384)	0,364 (0,040)	-0,226 (0,214)	-0,040 (0,013)	0,030 (0,871)	0,350 (0,050)	0,040 (0,983)	1		
AB	0,113 (0,536)	0,249 (0,169)	-0,400 (0,829)	-0,148 (0,417)	0,154 (0,401)	0,065 (0,724)	-0,295 (0,101)	0,883 (0,000)	0,356 (0,045)	0,355 (0,046)	0,135 (0,460)	1	
BB	0,486 (0,005)	0,249 (0,169)	0,130 (0,479)	-0,190 (0,299)	0,323 (0,071)	-0,164 (0,371)	-0,061 (0,749)	0,272 (0,132)	0,309 (0,086)	0,975 (0,000)	0,233 (0,199)	0,326 (0,068)	1

GZOT: Gözlerden zihin okuma testi, 1DYİ: Birinci derece yanlış inanç, 2DYİ: İkinci derece yanlış inanç, AİK: Anne ilgi kontrol, AAK: Anne aşırı koruma, BİK: Baba ilgi kontrol, BAK: Baba aşırı koruma, AB: Anne bağlanma, BB: Baba bağlanma

Tablo 6. Kontrol grubunda gözlerden zihin okuma testi, zihin teorisi ölçeği alt boyutlarının anne baba bağlanma ölçeği alt boyutlarıyla korelasyonu

	GZOT	1DYİ	2DYİ	Metafor	İroni	Empati	Faux pas	AİK	AAK	BİK	BAK	AB	BB
GZOT	1												
1DYİ	0,147 (0,406)	1											
2DYİ	-0,116 (0,512)	0,263 (0,133)	1										
Metafor	-0,400 (0,823)	-0,700 (0,692)	0,277 (0,113)	1									
İroni	0,070 (0,693)	0,041 (0,818)	0,153 (0,388)	0,195 (0,269)	1								
Empati	-0,271 (0,121)	-0,032 (0,858)	-0,243 (0,165)	-0,149 (0,399)	-0,162 (0,360)	1							
Faux pas	0,065 (0,714)	0,241 (0,170)	0,340 (0,049)	0,135 (0,445)	0,195 (0,270)	-0,135 (0,446)	1						
AİK	0,023 (0,899)	0,221 (0,209)	0,215 (0,222)	0,227 (0,196)	0,202 (0,252)	0,00 (0,256)	-0,430 (0,809)	1					
AAK	0,115 (0,515)	0,260 (0,883)	0,243 (0,167)	0,434 (0,010)	0,580 (0,000)	0,014 (0,936)	0,192 (0,276)	0,198 (0,261)	1				
BİK	-0,113 (0,524)	-0,065 (0,716)	-0,050 (0,778)	0,130 (0,463)	-0,057 (0,750)	-0,460 (0,797)	-0,300 (0,868)	0,298 (0,087)	0,281 (0,119)	1			
BAK	0,144 (0,416)	-0,036 (0,842)	0,051 (0,775)	0,122 (0,493)	0,484 (0,004)	-0,680 (0,701)	0,321 (0,640)	0,136 (0,444)	0,285 (0,114)	0,004 (0,983)	1		
AB	-0,240 (0,895)	0,199 (0,258)	0,275 (0,116)	0,356 (0,039)	0,389 (0,023)	0,177 (0,317)	0,035 (0,846)	0,931 (0,000)	0,542 (0,001)	0,139 (0,434)	0,318 (0,067)	1	
BB	-0,510 (0,766)	-0,078 (0,662)	-0,280 (0,876)	0,177 (0,316)	0,145 (0,413)	-0,073 (0,683)	0,162 (0,361)	0,346 (0,045)	-0,600 (0,734)	0,912 (0,000)	0,271 (0,121)	0,274 (0,116)	1

GZOT: Gözlerden zihin okuma testi, 1DYİ: Birinci derece yanlış inanç, 2DYİ: İkinci derece yanlış inanç, AİK: Anne ilgi kontrol, AAK: Anne aşırı koruma, BİK: Baba ilgi kontrol, BAK: Baba aşırı koruma, AB: Anne bağlanma, BB: Baba bağlanma

Tartışma

Çalışmamızda, annelerin zihin kuramı becerilerinin ve kendi ebeveynlerine bağlanma biçiminin, çocuklarda bilişsel gelişimde gecikmeye etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda çalışma ve kontrol grubundaki anneler arasında zihin kuramı becerileri ve bağlanma biçimleri açısından anlamlı fark bulunmamıştır. Ancak, bağlanma biçimlerinin farklı zihin kuramı becerileri ile ilişkili olabileceği bulunmuştur.

Gelişim pek çok etkenle ilişkili olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Çocuğun bilişsel gelişimi, yaşanılan ortamın kalitesi, erken dönemde uygun ebeveyn etkileşimi gibi çevresel faktörlerden etkilenecek şekilde çocuğun ilerideki yaşantısındaki düşünme gücü ve duygu düzenleme becerilerine temel oluşturmaktadır.² Ailenin maddi olanakları, anne baba ile geçirilen süre, anne babanın enerjisi, dikkati ve kardeş sayısı bilişsel gelişimi etkileyen çevresel etkenler arasında tanımlanmıştır.²⁰ Çalışmamızda bilişsel gelişim açısından önemli olabileceği düşünülen aylık gelir ve kardeş sayısı açısından gruplar arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır. Bu durum olgu sayısının az olması ile ilişkili olabilir.

Çalışmamızda yazınla uyumlu olarak bilişsel gelişimi normal olan çocukların annelerinin eğitim düzeyi bilişsel gelişimi geri olan çocukların annelerinin eğitim düzeyinden anlamlı olarak yüksek bulunmuştur. Eğitim düzeyi yüksek olan annelerin farklı yollarla çocuklarının bilişsel gelişimini olumlu yönde etkileyebilecekleri belirtilmektedir. Bu yollardan en önemli olanları; annenin dil kullanımı becerilerinin iyi olması, mevcut kültürel ve bilişsel becerileri sayesinde olumlu ebeveynlik uygulamaları hakkında farkındalığı olması, çocuğun okul yaşantısına daha fazla yardımcı olabileceği bilgi, beceri ve kaynaklara sahip olması olarak belirtilmiştir.²¹ Ayrıca düşük eğitim seviyesine sahip annelerde depresyon gibi zihinsel sağlık sorunlarının daha sık olduğu ve bu durumun çocuklarına bakım vermelerini zorlaştırdığı gösterilmiştir.²² Çalışmamızda yazınla uyumlu olarak bilişsel gelişimi normal olan çocukların annelerinin eğitim düzeyi bilişsel gelişimi geri olan çocukların annelerinin eğitim düzeyinden anlamlı olarak yüksek bulunmuştur.

Zihin kuramı becerisi erken dönemde şekillenmeye başlayan, sosyal yaşam ve işlevsellik açısından önemli bir beceridir.²³ Bu bağlamda zihin kuramı becerisine sahip olan annelerin sosyal yaşamda ve akademik açıdan daha başarılı oldukları söylenebilir. Benzer şekilde DEZTÖ geçerlik güvenilirlik çalışmasında da zihin teorisi ölçeği alt boyutlarının tamamının anne eğitim seviyesi ile ilişkili olduğu gözlenmiş, annenin eğitim düzeyi ile zihin kuramı becerileri arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu bulunmuştur.¹⁹ Çalışmamızda annelerin eğitim düzeyi yükseldikçe gözlerden zihin okuma becerilerinin her iki grupta da arttığı görülmüştür.

Bağlanma ve bilişsel yetenekler arasında çift yönlü bir nedensel ilişki olduğu belirtilmektedir.²⁴ Bağlanma ile ilişki olduğu düşünülen bir bilişsel yetenek de zihin kuramıdır.²⁵ Zihin kuramının kişinin kendisinde ve başkalarında olan duygular hakkında düşünme, düşünce hakkında duyumsayabilme kapasitesi olarak tanımlandığı düşünüldüğünde bağlanma için önemli bir kavram olduğu görülmektedir. Bebeklik ve erken

çocukluk dönemindeki anne babaya güvensiz bağlanmanın çocukların öz-düzenleme (self regülasyon), duygu tanıma ve kişilerarası bağlanma becerileri üzerinde etkili olduğu bilinmektedir.²⁶ Yetişkin bağlanma stillerinin de erken çocukluk dönemindeki bağlanma örüntüsünü yansıttığı düşünülmektedir.²⁷ Kurum bakımında olan ve bakıcısı ile minimal etkileşimi olan çocukların zihin kuramı becerileri de dahil olmak üzere bilişsel gelişiminin geri olduğu gösterilmiştir.²⁸ Fonagy ve Target⁷ annelerin yansıtıcı fonksiyonunun (reflective function) bağlanma sürecindeki önemini vurgulayarak bağlanmanın zihin teorisi becerisi gelişiminde rol oynadığını belirtmiştir.⁸ Babaların da çocukların bilişsel, sosyal gelişimlerine ve empati becerileri üzerine önemli rol üstlendikleri bilinmektedir.^{29,30} Arranz ve ark.³¹ güvenli bağlanan çocukların yanlış inanç testlerinde daha başarılı olduklarını saptayarak bağlanma ve zihin kuramı ilişkisine dikkat çekmiştir. Bu çalışmada annelerin bağlanma biçimleri ve zihin kuramı becerileri açısından gruplar arasında fark saptanmamıştır. Ancak annelerin bağlanma biçimleri ile zihin kuramı becerilerinin ilişkili olduğuna dair veriler elde edilmiştir. Annelerin kendi babalarına bağlanması ile gözlerden zihin okuma becerisi puanları arasında ilişki saptanmıştır. Çalışma sonuçlarımız annenin kendi babası ile sağladığı güvenli bağlanmanın ve babanın ilgili tutumlarının zihin kuramı becerilerinden gözlerden zihin okuma becerisi ve ironi kavrama becerisi ile ilişkili olduğu ve annenin zihin kuramı becerileri gelişimine önemli katkı sağladığını düşündürmüştür. Ancak çocuktaki zihin kuramı becerilerinin gelişiminde anne ve babanın ayrı ayrı hangi alanlara daha fazla katkı sunduğu ve bu katkının nasıl şekillendiğini anlamak için ileri çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Annelerin üst düzey bir zihin teorisi becerisi olan ironi kavrama becerisi ile babalarının özerkliğe izin veren yaklaşımları, yine annelerin kendi annelerine bağlanması ile metafor kavrama ve ironi kavrama arasında pozitif ilişki saptanmıştır. Yani ebeveynlerin yeterli düzeyde ilgi göstermesi ve özerkliğe izin veren tutumlarıyla zihin kuramı becerilerinden ironi ve metafor kavrama becerisinin ilişkili olduğu görülmektedir. ABBÖ alt boyutlarında puan artışının olumlu bağlanmayı yansıttığı göz önünde bulundurulduğunda çalışma sonuçlarımıza göre de bağlanma ve zihin kuramı becerilerinin ilişkili olduğu söylenebilir. Çalışmamızda anne ilgi/kontrol ile faux pas kavrama becerisi arasında negatif korelasyon saptanmıştır. Bu durumun kullandığımız DEZTÖ'nin geçerlik güvenilirlik çalışmasında da özellikle belirtildiği üzere ölçekte faux pas görevinin kıyaslanabileceği başka sorunun bulunmaması ve Türk toplum yapısı içerisinde faux pas geçen olayların fark edildiği ancak yorumlanmasındaki kültürel farklılıktan kaynaklı doğru cevap verme oranının çok düşük olması ile ilgili olabileceği düşünülmüştür.¹⁹

Çalışmanın Kısıtlılıkları

Çalışma bulgularının değerlendirilmesi sırasında çalışmanın kısıtlılıkları da dikkate alınmalıdır. Çalışmamıza dahil edilen çocuklarda nörogelişimsel hastalıklar dışlanmıştır. Ancak erken çocukluk döneminde özgül öğrenim güçlüğü, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu gibi hastalıklarda tanı koymada güçlükler olabilmektedir. Olgu sayısının az olması ve formların

yalnızca anneler tarafından doldurulmuş olması çalışmamızın kısıtlılıklarındandır.

Sonuç

Sonuç olarak çalışmamızda çocukların bilişsel gelişiminin annelerin bağlanma ve zihin kuramı becerileri ile ilişkisi gösterilememekle birlikte ebeveynlerin bağlanma stillerinin sonraki kuşağın zihin kuramı becerileri ile ilişkili olabileceği verisi desteklenmiştir. Ebeveynlerin kendi ebeveynleri ile yaşamış olduğu tecrübeler çocuklarını yetiştirirken önemli olmaktadır. Bilişsel gelişiminde gerilik saptadığımız çocuklarda ebeveynlerin tedavi sürecine dahil olması ve çocukları ile sağlıklı iletişim kurmalarına yardımcı olmak önemli rol oynamaktadır. Görüşmelerde ebeveynlerin bu açılardan değerlendirilmesi ve desteklenmesinin çocukların bilişsel gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Etik

Etik Kurul Onayı: Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Etik Kurul'undan onay alınmıştır (no: 2018/383, tarih: 06.02.2019).

Hasta Onayı: Çalışmayı kabul eden tüm annelerden yazılı aydınlatılmış onam alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Editörler kurulu ve editörler kurulu dışında olan kişiler tarafından değerlendirilmiştir.

Yazarlık Katkıları

Konsept: G.Ü., Ş.G.Ş., D.K., Dizayn: G.Ü., Ş.G.Ş., D.K., Veri Toplama veya İşleme: G.Ü., D.K., Analiz veya Yorumlama: G.Ü., Ş.G.Ş., D.K., Literatür Arama: G.Ü., Ş.G.Ş., Yazan: G.Ü.

Çıkar Çatışması: Yazarlar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar tarafından finansal destek almadıkları bildirilmiştir.

Kaynaklar

- Senemoğlu N. Gelişim Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya. Spot Matbaacılık, Ankara. 1997.
- Zeanah CH, Benoit D, Barton M, Regan C, Hirshberg LM, Lipsitt LP. Representations of attachment in mothers and their one-year-old infants. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 1993;32:278-286.
- Cori JL, Abat Z (Çev. Ed.). Annenin Duygusal Yokluğu. Koridor Yayıncılık. İstanbul 2019.
- Bowlby J. Attachment and loss: retrospect and prospect. *Am J Orthopsychiatry*. 1982;52:664-678.
- Siegel DJ. Toward an interpersonal neurobiology of the developing mind: Attachment relationships, "mindsight" and neural integration. *Infant Ment Health J*. 2001;22:67-94.
- Allen JG. Mentalizing in the Development and Treatment of Attachment Trauma. First Edition. Routledge. Oxon, OX 2018.
- Fonagy P, Target M. Attachment and reflective function: their role in self-organization. *Dev Psychopathol*. 1997;9:679-700.
- Slade A, Grienberger J, Bernbach E, Levy D, Locker A. Maternal reflective functioning, attachment, and the transmission gap: a preliminary study. *Attach Hum Dev*. 2005;7:283-298.
- Ruffman T, Slade L, Devitt K, Crowe E. What mothers say and what they do: The relation between parenting, theory of mind, language and conflict/cooperation. *J Dev Psychol*. 2006;24:105-124.
- Berthelot N, Ensink K, Bernazzani O, Normandin L, Luyten P, Fonagy P. Intergenerational transmission of attachment in abused and neglected mothers: the role of trauma-specific reflective functioning. *Infant Ment Health J*. 2015;36:200-212.
- Halberstadt AG, Cassidy J, Stifter CA, Parke RD, Fox NA. Self-expressiveness within the family context: Psychometric support for a new measure. *Psychol Assess*. 1995;7:93-103.
- Eisenberg N, Valiente C, Morris AS, Fabes RA, Cumberland A, Reiser M, Gershoff ET, Shepard SA, Losoya S. Longitudinal relations among parental emotional expressivity, children's regulation, and quality of socioemotional functioning. *Dev Psychol*. 2003;39:3-19.
- Rollo D, Sulla F. Maternal Talk in Cognitive Development: Relations between Psychological Lexicon, Semantic Development, Empathy, and Temperament. *Front Psychol*. 2016;7:394.
- Anlar B, Bayoğlu BU, Yalaz K. Denver II Gelişimsel Tarama Testi Türk Çocuklarına Uyarlaması ve Standardizasyonu. Gelişimsel Çocuk Nörolojisi Derneği. Ankara 2011.
- Frankenburg WK, Dodds J, Archer P, Shapiro H, Bresnick B. The Denver II: a major revision and restandardization of the Denver Developmental Screening Test. *Pediatrics*. 1992;89:91-97.
- Kapçı EG, Küçüker S. Ana Babaya Bağlanma Ölçeği: Türk Üniversite Öğrencilerinde Psikometrik Özelliklerinin Değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Derg*. 2006;17:286-295.
- Baron-Cohen S, Wheelwright S, Hill J, Raste Y, Plumb I. The "Reading the Mind in the Eyes" Test revised version: a study with normal adults, and adults with Asperger syndrome or high-functioning autism. *J Child Psychol Psychiatry*. 2001;42:241-251.
- Yıldırım EA, Kaşar M, Güdük M, Ateş E, Küçükparlak I, Ozalmete EO. Investigation of the reliability of the "reading the mind in the eyes test" in a Turkish population. *Türk Psikiyatri Derg*. 2011;22:177-186.
- Değirmencioglu B. İlk kez geliştirilecek olan dokuz Eylül zihin teorisi ölçeğinin (deztö) geçerlik ve güvenirlik çalışması Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İzmir 2008.
- Akyol AK. Erken Çocukluk Döneminde Gelişim II (36-72 Ay). Anı Yayıncılık. Ankara 2018.
- Harding JF, Morris PA, Hughes D. The relationship between maternal education and children's academic outcomes: a theoretical framework. *J Marriage Fam*. 2015;77:60-76.
- Jackson M, Kiernan K, McLanahan S. Maternal Education, Changing Family Circumstances, and Children's Skill Development in the United States and UK. *Ann Am Acad Pol Soc Sci*. 2017;674:59-84.
- Miller SA. Parenting and Theory of Mind. First Edition. Oxford University Press. New York, NY 2016.
- Roskam I, Meunier JC, Stievenart M. Parent attachment, childrearing behavior, and child attachment: Mediated effects predicting preschoolers' externalizing behavior. *J ApplDevPsychol*. 2011;32:170-179.
- Premack D, Woodruff G. Does the chimpanzee theory of mind. *Behav Brain Sci*. 1978;4:515-526.
- Steele H, Steele M, Croft C. Early attachment predicts emotion recognition at 6 and 11 years old. *Attach Hum Dev*. 2008;10:379-393.
- Lyvers M, Mayer K, Needham K, Thorberg FA. Parental bonding, adult attachment, and theory of mind: A developmental model of alexithymia and alcohol-related risk. *J Clin Psychol*. 2019;75:1288-1304.
- Nelson CA 3rd, Zeanah CH, Fox NA, Marshall PJ, Smyke AT, Guthrie D. Cognitive recovery in socially deprived young children: the Bucharest Early Intervention Project. *Science*. 2007;318:1937-1940.
- Jay F, Aquiles I. Father involvement program effects on fathers, father figures, and their head start children: A quasi-experimental study. *Early Child Res Q*. 1999;14:243-269.
- Flouri E, Buchanan A. The role of father involvement in children's later mental health. *J Adolesc*. 2003;26:63-78.
- Arranz Freijo EB, Artamendi J, Olabarrieta F, Martin J. Family context and theory of mind development. *Early Child Dev Care*. 2002;172:9-22.